

Sakarya'nın Taraklı İlçesindeki Erişkinlerde Akılcı İlaç Kullanımı ile İlgili Bazı Bilgi ve Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of Some Knowledge and Attitudes Related to Rational Drug Use Among Adults in Taraklı, Sakarya

Elif Köse¹, Nida Erdoğan², Nazan Bedir², Muhlise Demirbaş², Mustafa Baran İnci², Meltem Pınar Karabel², Şeyda Tok², Fulya Aktan Kibar², Hasan Çetin Ekerbiçer²

Sakarya Üniversitesi, Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Sakarya,
Sakarya Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD, Sakarya

Yazışma Adresi / Correspondence:

Elif Köse

Sakarya Üniversitesi, Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Sakarya

T: +90 (264) 2956630 E-mail: elifyldzkose@hotmail.com

Geliş Tarihi / Received : 08.04.2018 Kabul Tarihi / Accepted : 20.04.2018

Öz

Amaç Akılcı ilaç kullanımı kişilerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilacı, uygun süre ve dozda, en düşük fiyata ve kolayca sağlayabilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Araştırma, Sakarya'nın Taraklı ilçesindeki 18 yaş üzeri kişilerin akılcı ilaç kullanımına ilişkin alışkanlıklarının incelenmesi amacıyla planlanmıştır. (**Sakarya Tıp Dergisi 2018, 8(1):80-89**)

Gereç ve Yöntemler Çalışma 13-15 Mayıs 2016'da Sakarya'nın merkezde uzak bir ilçesinde yapılan tanımlayıcı tipte bir araştırmadır. Araştırmada kümeleme yöntemi ile seçilen örneklemin tamamına ulaşılmış olup 419 kişi analize dahil edilmiştir. Anketler yüz-yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Anket formu sosyodemografik özellikler ve akılcı ilaç kullanımına yönelik bilgi ve tutumların değerlendirildiği 24 sorudan oluşmaktadır.

Bulgular Araştırmaya katılanların yaş ortalaması 56,57 ± 15,6 SS(Standart Sapma)'dır. Evlerinde kullanılmamış ya da yarım kalmış ilaç kutusu olmayan 230 kişi(%54,9), 1-5 adet yarım ya da kullanılmamış ilaç kutusu olan 148 kişi (%35,3), 5'den fazla yarım ya da kullanılmamış ilaç kutusu olan 41 kişi(%9,8) olduğu tespit edilmiştir.

Evdeki ilaçları tekrar kullanırken %62,8'i son kullanma tarihinin geçmemiş olmasına, %59,4'ü hastalığa uygunluğuna, %16,9'u ambalajının bozulmamış olmasına dikkat etmektedir. Araştırmaya katılanların %78,7'si ilaçları nerede saklaması gerektiğine dikkat ederken, %12'si bazen dikkat etmekte, %8,4'ü hiç dikkat etmemektedir. Hastalık durumunda araştırmaya katılanların %87,6'sı hekime danıştığını belirtmiştir. Yaş arttıkça ilacın nerede saklanması gerektiğine dikkat etme azalmaktadır (p=0,002). Yaş arttıkça ve öğrenim durumu azaldıkça son kullanma tarihine bakma yüzdesi giderek anlamlı bir şekilde azalmaktadır (p<0,001, <0,001).

Sonuç Akılcı ilaç kullanımına ait bilgi eksikliği mevcuttur ve bu durum yaş ilerledikçe daha çok artmaktadır. Bu konuya yönelik saha eğitimlerinin gerekli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akılcı ilaç kullanımı; ilaç; antibiyotik

Abstract

Objective Rational drug use is defined as the ability to provide easily the low cost drug with the appropriate time for the clinical findings of individual. The research was planned to examine the habits of rational drug use by people over 18 years in Sakarya's Taraklı district. (**Sakarya Med J 2018, 8(1):80-89**).

Materials and Methods The study is a descriptive type survey conducted on May 13-15, 2016 in a distal county of Sakarya. In the study, the sample selected with the clustering method was reached and 419 people were included in the analysis. Surveys were collected by face-to-face interview technique. The questionnaire consists of 24 questions that assess sociodemographic characteristics and knowledge and attitudes about rational drug use.

Results The average age of the participants was 56,57 ± 15,6SD (Standart Deviation). 230 people (54.9%) were found who were not used or unused drug boxes in their homes, 148 people (35.3%) who had 1-5 half or unused, 41 people who had more than 5 half or unused drug boxes people (9.8%).

When reusing medicines at home, 62.8% pay attention to the fact that the expiration date has not passed, 59.4% remark to approve the disease, and 16.9% look to the packaging. Whereas 78.7% of the participants noted that where to keep the drugs, 12% sometimes pay attention and 8.4% pay no attention. In the case of illness, 87.6% of those who participated in the study stated that they consulted the doctor. As the age increases, it becomes less noticeable where the medication should be stored (p = 0.002). As age increases and learning status decreases, the percentage of looking at the expiration date decreases significantly (p<0.001, <0.001).

Conclusion There is a lack of information about rational drug use and this situation is increasing more with age. It has been seen that field training for this subject is necessary.

Keywords Rational drug use; drug; antibiotic

Giriş

İlaçların uygun olmayan kullanımı ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada da önemli bir sorundur. Dünya Sağlık Örgütü, akılcı ilaç kullanımını “hastaların ilaçları klinik ihtiyaçlarına uygun şekilde, kişisel gereksinimlerini karşılayacak dozlarda, yeterli zaman diliminde, kendilerine ve topluma en düşük maliyette almalarını gerektiren kurallar bütünü” olarak tanımlamıştır.¹

Dünya Sağlık Örgütü, dünya çapında ilaçların %50'sinden fazlasının uygun olmayan biçimde reçete edildiğini, hazırlandığını veya satıldığını; hastaların %50'sinden fazlasının da ilaçlarını doğru şekilde kullanmadığını bildirmiştir.² İlaçların yanlış, gereksiz ve yüksek maliyetli şekilde akılcı olmayan kullanımı birçok sorunun oluşmasına neden olmaktadır. Gereği dışında ve fazla miktarda ilaç kullanımları yan etki riskinde artışa, hastalık hatta ölümlere neden olmaktadır. Küresel açıdan bakıldığında da akılcı olmayan ilaç kullanımı ile kaynaklar yanlış tüketilmekte ve bunun sonucunda da temel ilaçlara bile ulaşılabilirlik azalabilmekte, tedavilerin ekonomik ve sosyal maliyetinde artışlar olabilmektedir.^{3,4,5} Antibiyotikler akılcı olmayan ilaç kullanımında ilk sıralarda yer alan önemli bir ilaç grubudur. Hekimlik pratiği ve insan hayatı açısından çok değerli bir silah olan antibiyotikler, akılcı kullanılmadığı takdirde gelişen direnç mekanizmaları nedeniyle etkinliklerini kaybedebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı dünya genelinde çeşitli çözüm yolları üretilmeye çalışılmaktadır.⁶

Türkiye'nin ilaç pazarı 2016'da hastane ve eczanelerde toplam % 16,5 büyüme ile 20,67 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kutu ölçeğinde ise % 4,7 büyüme ile 2,23 milyar kutu satış gerçekleştirmiştir. Hastane pazarı 2016'da toplam pazar değerinin %13,2'sini, kutuda ise %12,4'ünü oluşturmaktadır. İlaç pazarı tedavi grupları açısından incelendiğinde antibiyotik satışlarının 2013'ten itibaren belirgin bir şekilde azaldığı görülmektedir. 2010 yılından bu yana en çok azalma gösteren grup antibiyotikler olmasına rağmen 2016'da hala kutu bazında en çok tüketime sahip ilaçlar %12,3 pay ile yine antibiyotikler olmuştur. İlaç pazarı 2010'daki 1,62 milyar kutuluk seviyeden 6 yılda %38 artarak 2,23 milyar kutuya ulaşmıştır. Bu süreçte kamu sağlık hizmetlerine ve hekime erişimdeki artış, ortalama yaşam süresindeki yükselme, artan ve yaşlanan nüfus gibi dinamiklerin etkisi olduğu düşünülebilir.⁷

Ülkemizde de akılcı ilaç kullanımını destekleyecek faaliyetlerin yürütülmesi için koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması ayrıca hekim, eczacı, yardımcı sağlık personeli, halk ve ilaç sektörüne yönelik Akılcı ilaç kullanımı konusunda davranış değişikliği oluşturmak amacı ve etki edilen taraflarda AİK ile ilgili farkındalık, bilgi ve bilinç düzeylerini artırmak hedefiyle “Akılcı İlaç Kullanımı (AİK) Ulusal Eylem Planı 2014-2017” hazırlanmıştır⁸. Bu eylem planının hedef kitlesinden biri de toplumdur. Çünkü akılcı ilaç kullanımı sadece hekim ve sağlık çalışanlarını ilgilendiren bir konu olmayıp toplumdaki bireylerin tutum ve davranışlarından da önemli ölçüde etkilenen bir konudur.

Bu araştırmada da akılcı ilaç kullanımına yönelik yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından bireylerin akılcı ilaç kullanımına ilişkin bilgi ve tutumlarının incelenmesi planlanmıştır.

Yöntem

Sakarya Taraklı ilçesinde akılcı ilaç kullanımını (AİK) inceleyen tanımlayıcı kesitsel nitelikte bir araştırmadır. Bölge nüfusu ve dağılımı Taraklı Belediyesi'nden elde edilmiştir. Araştırma için Sakarya Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan gerekli izin alınmıştır. Toplam nüfus 7337 olup, küme örneklem yöntemi uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğü Open Epi programı ile

365 kişi olarak hesaplanmış ve tamamına ulaşılmıştır. Bölge 21 kümeye ayrılmış ve rastgele seçilen 10 bölgede ilk görüşülen kişiler örnekleme dahil edilmiştir. Kişiler araştırma hakkında bilgilendirilerek sözlü onamları alınmıştır. Araştırmada bazı sağlık hizmetleri de verildiğinden dolayı seçilen küme örneklem bölgelerinde araştırmaya katılmak isteyenler de olduğundan 54 kişiye daha anket uygulanmıştır.

Literatür desteğiyle hazırlanan anket formu sosyodemografik özellikler ve akılcı ilaç kullanımına yönelik bilgi ve tutumun değerlendirildiği 24 sorudan oluşmaktaydı. Anketler 13-15 Mayıs 2016 tarihlerinde TURKMISC tıp öğrenci grubunun da desteğiyle yüz yüze anket tekniği ile uygulanmıştır. Anketler doldurulduktan sonra akılcı ilaç kullanımı hakkında broşür verilmiştir.

İstatistik Analiz

Kategorik ölçümler (cinsiyet ve eğitim durumu gibi), sayı ve yüzdeler olarak ifade edilirken, sürekli ölçümler (yaş gibi), ortalama ve standart sapma olarak ifade edilmiştir (gerektiğinde minimum, orta ve maksimum olarak). Kategorik ölçümleri karşılaştırmak için Ki-Kare test istatistiği kullanılmıştır. Tüm testlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Verilerin istatistiksel analizi için SPSS paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılanların yaş ortalaması $56,57 \pm 15,6$ 'dır. Araştırmaya katılanların % 52,7'si erkek, %81,4'ü evli, % 66,3'ünün ilköğretim mezunu ve % 23,2'sinin herhangi bir okuldan mezun olmuştur. Araştırmaya katılanların %41,3'ünün en az bir kronik hastalığı mevcut olup, %46,3'ü sürekli ilaç kullanmaktadır (Tablo 1)

Komşudan tavsiye ile ilaç kullananlar araştırmaya katılanların %6,3'ünü (26 kişi) kapsamaktadır. Araştırmaya katılanların %11,5'i(48 kişi) yakınlarına ilaç önermektedir.

Çalışmada 198 kişi (%47,3) evinde kullanmak için ilaç bulundurduğunu belirtmiştir. Evlerinde kullanılmamış ya da yarım kalmış ilaç kutusu olmadığını belirten 230 kişi (%54,9), 1-5 adet yarım ya da kullanılmamış ilaç kutusu olduğunu belirten 148 kişi (%35,3)'dir. Araştırmaya katılanların yaklaşık yarısı ilaçlarını buzdolabında muhafaza ederken, 32 kişi diğer yerlerde sakladığını belirtmiştir. Diğer yerler arasında 15 kişi masada, 5 kişi çantada, 3 kişi ilaç saklama kutusunda sakladığını belirtmiştir. Araştırmaya katılanlardan %27,4'ü (115 kişi) evde bulunsun diye ilaç yazdırmaktadır. Bu ilaçların sıklığı ağrı kesici (%22,7), soğuk algınlığı ilacı (%5,5), antibiyotik (%4,5), mide ilaçları (%4,1), vitamin (%1,7), alerji ilaçları (%0,7), merhemler (%2,4)'dir (Tablo 2).

Grip, nezle, soğuk algınlığı gibi şikâyetleriniz üzerine muayene olmadan, kendi başınıza antibiyotik kullanır mısınız sorusuna, 'kendi başıma antibiyotik kullanırım' seçeneğini işaretleyen 74 kişi(%17,8), 'evet başlarım, ama kendimi iyi hissettiğimde kullanmayı keserim' seçeneğini işaretleyen 38 kişi(%9,1), antibiyotik kullanmayıp doktorların önerdiği ilaçları kullanan ise 304 kişi (%73,1) dir.

Kadınların erkeklere göre arta kalan ilaçları sağlık kuruluşuna verme sıklığının daha fazla olduğu bulunmuştur ($p=0,005$). Katılımcıların yaklaşık yarısı (%49,3) cinsiyete göre fark oluşturmaksızın ilaçları evde gerektiğinde kullanılmak üzere sakladığını beyan etmiştir. Evlerde her iki cinsiyet de

benzer şekilde ilaçlarını çoğunlukla buzdolabında sakladığını, ikinci sırada serin yerde sakladığını beyan etmiştir. Erkeklerin evdeki ilaçların tekrar kullanımında ambalajının bozulmamış olmasına kadınlardan daha çok dikkat ettiği bulunmuştur ($p=0,003$). Erkeklerin kadınlardan daha sık kendi kendine tedavi olduğu ya da bitkisel tedavi yöntemlerini kullandığı tespit edilmiştir ($p=0,027$; $p=0,015$). Kadınlar evdeki ilaçların kullanım şeklini öğrenmek için sıklıkla hekim, eczacı, sağlık görevlisine danıştığını; nadiren de tanıdık, komşu akrabaya danıştığını beyan etmiştir. Kadınlar erkeklere göre daha sık tanıdık, komşu ve akraba kanalıyla ilaç kullanımını öğrendiği bulunmuştur ($p=0,002$) (Tablo 2).

Tablo 1. Katılımcıların bazı sosyodemografik ve kişisel özellikleri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	
Erkek	221	52,7	
Kadın	198	47,3	
Yaş			
18-39	59	14,1	
40-64	222	53,0	
65+	138	32,9	
Ortalama:56,57 ±15,6	Ortanca:57,00	EBD: 88	EKD:19
Medeni Durum			
Evli	341	81,4	
Boşanmış/eşi ölmüş	53	12,6	
Bekar	25	6,0	
Öğrenim Durumu			
Bitirdiği okul yok	98	23,4	
İlköğretim	278	66,3	
Lise	31	7,4	
Lise üzeri	12	2,9	
Yaşadığı Yer			
Merkez	103	24,6	
Köy	316	75,4	
Kronik Hastalık			
Var	173	41,3	
Yok	246	58,7	
Sürekli İlaç Kullanımı			
Var	194	46,3	
Yok	225	53,7	
Toplam	419	100,0	

Eğitim düzeyi yükseldikçe ilaçların nerede saklandığına dikkat etme ve arta kalan ilaçları sağlık kuruluşuna verme sıklığının arttığı bulunmuştur ($p=0,001$; $p=0,001$). Eğitim seviyesi arttıkça evde ilaçları kullanırken ambalajının bozulmamış olmasına ve son kullanma tarihine dikkat etme sıklığı arttığı tespit edilmiştir ($p<0,001$; $p<0,001$). İlaçın kullanımı, ilaçla ilgili etki ve yan etkiler ile ilgili bilgileri öğrenme, eğitim düzeyi arttıkça hekimin yanı sıra sıklıkla prospektüs aracılığıyla da sağlandığı saptanmıştır. Yaş ilerledikçe ilaçları nerede saklandığına dikkat etme sıklığının azaldığı saptanmıştır ($p=0,002$). Yaş ilerledikçe buzdolabı ya da serin yerden ziyade ilaç dolabında saklama sıklığının arttığı tespit edilmiştir ($p=0,005$).

Tablo 2. Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetine göre akılcı ilaç kullanımı hakkındaki tutumları							
Cinsiyet	Erkek		Kadın		Toplam		
Akılcı ilaç kullanımına ait bazı özellikler	n	%	n	%	n	%	
Evdeki hiç kullanılmamış ya da yarım kullanılmış ilaç kutusu sayısı							
Hiç yok	117	52,9	113	57,1	230	54,9	0,042
1-5 kutu	80	36,2	68	34,3	148	35,3	
>5 kutu	24	10,8	17	8,6	41	9,8	
İlaçlarını nerede sakladığına dikkat etme durumu							
Evet	174	78,7	155	78,3	329	78,7	0,440
Bazen	25	11,3	29	14,6	54	12,9	
Hayır	21	9,5	14	7,1	36	8,4	
İlaçlarını sakladıkları yer							
Buzdolabı	103	46,6	115	58,1	218	52,0	0,136
İlaç dolabı	30	13,6	18	9,1	48	11,5	
Serin yer	69	31,2	52	26,3	121	28,9	
Diğer	17	7,7	13	6,6	32	7,7	
Evdeki ilaçları tekrar kullanırken dikkat ettikleri durumlar*							
Hastalığa uygunluğuna	129	58,4	120	60,6	249	59,4	0,642
Son kullanma tarihinin geçmemiş olmasına	133	60,2	130	65,7	263	62,8	0,247
İlaçların kutularında yazan kullanma talimatlarına	29	13,1	29	14,6	58	13,8	0,652
Ambalajının bozulmamış olmasına	49	22,2	22	11,1	71	16,9	0,003
Hiç birine dikkat etmem	35	15,8	27	13,6	62	14,8	0,526
Evdeki ilaçları kullanmak istediklerinde bilgi aldıkları kişiler							
Hekim	140	63,9	108	54,8	248	59,6	0,059
Eczacı	23	10,5	22	11,2	45	10,8	0,827
Hemşire, sağlık görevlisi	10	4,6	8	4,1	18	4,3	0,800
Tanıdık/ Komşu/ Akraba	8	3,7	23	11,7	3	7,4	0,002
Daha önceden kullandığım için kimseden bilgi almam	48	21,9	47	23,9	95	22,8	0,638
Evde bulunsun diye yazdırdıkları ilaçlar	52	23,5	63	31,8			0,057
Ağrı kesici	43	19,5	52	26,3	95	22,7	0,983
Antibiyotik	11	5,0	8	4,0	19	4,5	0,239
Soğuk algınlığı ilaçları	11	5,0	12	6,1	23	5,4	0,812
Hastalık durumunda başvurdukları kişiler							
Hekime danışırım	191	86,4	176	88,9	367	87,6	0,687
Eczacıya danışırım	7	3,2	3	1,5	10	2,4	0,344*
Hemşire, sağlık memuru ya da sağlık personeline danışırım					18	4,3	0,835
Tanıdık / komşu / akrabaya danışırım	3	1,4	5	2,5	8	1,9	0,486*
Bitkisel tedavi yöntemlerini denerim	39	17,6	19	9,6	58	13,8	0,015
Evde bulunan ilaçlarla tedavi olmaya çalışırım	33	15,1	22	11,1	55	13,1	0,226
Benzer hastalık geçirmiş olanlara sorarım.	2	0,9	8	4,0	10	2,4	0,053*
Kimseye danışmam	62	28,4	38	19,2	100	23,8	0,027
İlacın kullanımı, ilaç ile ilgili bilgi ve yan etkileri kimden, nereden öğrendikleri							
Hekimden	109	53,4	103	54,2	212	50,8	0,321
Eczacıdan	27	13,2	16	8,4	43	10,2	
Sağlık personeline	6	2,9	10	5,3	16	3,8	
Prospektüsten	62	30,4	61	32,1	123	29,3	

*Fisher'in ki kare testi kullanılmıştır.

Sakarya Tıp Dergisi
2018;8(1):80-89

KÖSE ve Ark.
Sakarya'nın Taraklı İlçesindeki Erişkinlerde Akılcı İlaç
Kullanımı İle İlgili Bazı Bilgi Ve Tutumlarının İncelenmesi

Yaş ilerledikçe evdeki ilaçları tekrar kullanırken son kullanma tarihlerinin geçmemiş olmasına, ilaçların kutularında yazan kullanma talimatlarına, ambalajının bozulmamış olmasına dikkat etme sıklığının azaldığı saptanmıştır ($p<0,001$; $p=0,003$; $p=0,024$). Yaş ilerledikçe evdeki ilaçları kullanmak için gerekli bilginin hekimden edinildiği ($p=0,007$), daha genç yaş grubun ise eczacı ve komşu, tanıdık, akraba tarafından bilgi sahibi olduğu bulunmuştur ($p=0,012$; $p=0,039$). Yaş arttıkça ilaçların kullanımı ile ilgili bilgileri hekim ve eczacıdan alma sıklığı artarken, prospektüsten öğrenme sıklığının azaldığı saptanmıştır ($p<0,001$) (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Yaş Gruplarına Göre Akılcı İlaç Kullanımına Ait Bazı Tutumları							
Aile bireylerinin bir tedavi sonrası arta kalan ilaçlara karşı tutumları	18-39 yaş		40-64 yaş		65 ve üzeri		P
İlaçlarını nerede sakladığına dikkat etme durumu							
Evet	54	91,5	181	81,5	94	68,1	0,002
Bazen	3	5,1	26	11,7	25	18,1	
Hayır	2	3,4	14	6,3	19	13,8	
İlaçlarını sakladıkları yer							
Buzdolabı	34	57,6	122	55,0	62	45,3	0,005
İlaç dolabı	4	6,8	21	9,5	23	16,8	
Serin yer	18	30,5	69	31,1	34	24,8	
Diğer	3	5,1	3	4,1	18	13,1	
Evdeki ilaçları tekrar kullanırken dikkat ettikleri durumlar							
Hastalığa uygunluğuna	42	71,2	133	68,9	74	53,6	0,069
Son kullanma tarihinin geçmemiş olmasına	47	79,7	153	68,9	63	45,7	<0,001
İlaçların kutularında yazan kullanma talimatlarına	16	27,1	30	13,5	12	8,7	0,003
Ambalajının bozulmamış olmasına	17	28,8	36	16,2	18	13,0	0,024
Hiç birine dikkat etmem	4	6,8	26	11,7	32	23,2	0,002
Hekimin önermiş olduğu ilaçları kullanma şekli							
İlaç bitene kadar	18	31,0	107	49,5	84	61,3	<0,001
Şikayetim geçene kadar	30	51,7	54	25,0	20	14,6	
Hekim veya eczacının önerdiği süre kullanırım	10	17,2	55	25,5	33	23,8	
İlacın kullanımı, ilaç ile ilgili bilgi ve yan etkileri kimden, nereden öğrendikleri							
Hekimden	18	31,0	113	53,6	81	64,8	<0,001
Eczacıdan	6	10,3	19	9,0	18	14,4	
Sağlık personelinden	2	3,4	5	2,4	9	7,2	
Prospektüsten	32	55,2	74	35,1	17	13,6	

Kronik hastalığı olanların kronik hastalığı olmayanlara göre ilaçların son kullanma tarihine daha az dikkat ettikleri, ilaçların prospektüslerini daha az sıklıkta okudukları bulunmuştur ($p=0,005$; $p=0,002$). Kronik hastalığı olanlarda, olmayanlara göre evdeki ilaçları tekrar kullanırken doktordan bilgi alma sıklığı ve hekim önerisiyle ilaç kullanma sıklığının daha fazla olduğu saptanmıştır ($p=0,025$; $p=0,023$).

Evde ilaç bulunduranlar ile bulundurmayanlar arasında ilaçların saklama koşullarına dikkat etme ($p=0,946$), kronik hastalığa sahip olma durumu ($p=0,554$), ilaç kullanırken son kullanım tarihine dikkat etme ($p=0,631$), ilacın kullanımı ile ilgili bilgileri edinme yolları (hekim $p=0,155$; eczacı $p=0,169$; yardımcı sağlık personeli $p=0,301$; prospektüs $p=0,997$) farklılık göstermezken, evde ilaç bulunduranların daha sıklıkta ilaç tavsiye ettikleri bulunmuştur ($p=0,009$).

Tartışma

Araştırma grubunun yaş ortalaması 56,57 ±15,6 ile Türkiye'nin yaş ortalamasından göre oldukça yüksektir. TÜİK verilerine göre 2017 yılında ortalanca yaş 31,7'dir 9. Dolayısıyla yaşlı nüfusun hakim olduğu bir ilçede yapılmış bir araştırmadır.

Araştırmaya katılanların yaklaşık dörtte biri (115 kişi) evde bulunsun diye ilaç yazdırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu ilaçların sıklığı sırasıyla: ağrı kesici/anti romatizmal ilaçlar (%22,7), soğuk algınlığı ilaçları (%5,5), antibiyotikler (%4,5), mide ilaçları (%4,1), vitaminler (%1,7), alerji ilaçları (%0,7), merhemler (%2,4) şeklindedir. Elazığ'da yapılan bir araştırmada da evde bulunsun diye yazdırılan ilaçlar arasında ilk sırada %35,8 ile analjezikler, %13,6 antibiyotikler, %16,7 soğuk algınlığı ilaçları yer almaktadır¹⁰. Mersin'de 2012'de yapılan bir araştırmada katılımcıların %37'sinin evde ilaç bulunduğunu, en sık ağrı kesicilerin bulunduğu belirtilmiştir¹¹.

Nepal'de bir eğitim araştırma hastanesinde yapılan bir araştırmada reçete edilen ilaçların %2,1'inin antibiyotiklerden oluştuğu, %14,7 ile analjezik ve antiinflamatuvar ilaçların takip ettiği saptanmıştır¹². Hindistan'da yapılan bir araştırmada da 1052 reçete incelenmiş ve %24,8'inde antimikrobialler olduğu, %12,3'ünde beslenme takviyesi olduğu saptanmıştır¹³. Tekirdağ'da yapılan bir araştırmada da hastalara verilen ilaçların %13,5'inin antibiyotiklerden oluştuğu saptanmıştır¹⁴. Mevcut çalışmada ağrı kesici/antiromatizmal ilaçların ön plana çıkması araştırmaya katılanların yaş ortalamalarının yüksek olmasına bağlanabilir. Evlerinde kullanılmamış ya da yarım kalmış ilaç kutusu olmadığını belirten 230 kişi (%54,9), 1-5 adet yarım ya da kullanılmamış ilaç kutusu olduğunu belirten 148 kişi (%35,3)'dir.

Sağlık Bakanlığı'na yapılan araştırmada katılımcıların %52,9'u evlerinde artmış ya da yedek olarak saklanmış ilaç kutusu olduğunu, %42'si olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, yüksek yaş gruplarında evde ilaç bulundurma eğiliminin daha az olduğu, yüksek öğrenim düzeyine sahip bireylerde daha fazla olduğu görülmüştür¹⁵. Elazığ'da yapılan araştırmada hastaların %44,4'ünün evlerinde beş tane kutuya kadar hiç kullanılmamış ya da az kullanılmış ilaç olduğunu; %34,3'ünün ilaçları hasta olmadıkları dönemde de reçeteli olarak temin ettiklerini beyan etmişlerdir¹⁰. Yapılan araştırmada Türkiye'de yapılan diğer araştırmalarla benzer nitelikte olup katılımcıların yaklaşık yarısının evlerinde ilaç bulundurduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan kişilerin büyük bir kısmı (%78,7'si) ilaçları nerede saklayacağına dikkat ederken, %12,9'u (54 kişi) bazen dikkat etmekte, %8,4'ü (36 kişi) hiç dikkat etmemektedir. Araştırmaya katılanların yaklaşık yarısı ilaçlarını buzdolabında muhafaza etmektedir. Kadınlar erkeklere göre daha sıklıkla arta kalan ilaçlarını sağlık kuruluşuna vermektedirler (p=0,005). Cinsiyete göre fark oluşturmaksızın araştırmaya katılanların yaklaşık yarısı (%49,3) tedavilerden arta kalan ilaçları evde gerektiğinde kullanmak üzere saklamaktadır. Mersin'de 2012'de yapılan bir araştırmada evdeki ilaçların % 61,1'i buzdolabında, %28,7'si oda sıcaklığında, %7,7'si serin yerde, %7,0'si ecza dolabında sakladıklarını belirtmişlerdir¹¹. Ankara'da yapılan araştırmada katılımcıların %42,9'u ilaçları ecza dolabında veya özel bir çekmecede, %42,2'si buzdolabında koruduğunu, %23,8'i her an lazım olabilecek ağrı kesici vb. ilaçları yazdırdığını, %88,4'ü ilaçların son kullanma tarihi konusunda duyarlı olduğunu belirtmiştir¹⁶. Araştırmada ilaçların buzdolabında muhafaza edilmesi literatürle benzer şekilde çıkmıştır fakat, ilaçların muhafaza edilme şartları farklı olabileceğinden dikkatli olunması gerekmektedir. Ambalajın açılma süresi ve son kullanma tarihi dikkat edilmesi gereken

unsurlardır.

Daha yüksek eğitim seviyesine sahip olan hastalar daha fazla bilgiye sahip ($p<0,01$), daha motive ($p<0,01$), daha fazla davranış pratiğine sahiptir ($p<0,01$)¹⁷.

Araştırmada da literatürle benzer şekilde eğitim düzeyi yükseldikçe ilaçların nerede saklandığına dikkat etme ve arta kalan ilaçları sağlık kuruluşuna verme sıklığı artmaktadır ($p=0,001$; $p=0,001$). Katılımcıların %62,8'inin (263 kişi) ilaçları kullanırken son kullanma tarihine dikkat ettiği; eğitim seviyesi arttıkça evdeki ilaçları kullanırken ambalajının bozulmamış olmasına ve son kullanma tarihine dikkat etme sıklığının arttığı saptanmıştır ($p<0,001$; $p<0,001$). Dolayısıyla akılcı ilaç kullanımında eğitim önemli bir yeri olduğu saptanmıştır.

Yaş arttıkça ilaçları nerede sakladığına dikkat etme sıklığı azalmakta ($p=0,002$); buzdolabı ya da serin yerden ziyade ilaç dolabında saklama sıklığı artmaktadır ($p=0,005$). Yaş arttıkça evdeki ilaçları tekrar kullanırken son kullanma tarihlerinin geçmemiş olmasına, ilaçların kutularında yazan kullanma talimatlarına, ambalajının bozulmamış olmasına dikkat etme sıklığı azalmaktadır ($p<0,001$; $p=0,003$; $p=0,024$). Yaş arttıkça ilaçların kullanımı ile ilgili bilgileri hekim ve eczacıdan alma sıklığı artarken, prospektüsten öğrenme sıklığı azalmaktadır ($p<0,001$). Çin'de yapılan bir araştırmada ileri yaşlardaki hastalar daha az bilgiye sahip ($p<0,01$), daha az motivasyon ($<0,05$) ve daha az davranış pratiğine sahiptir ($p<0,05$)¹⁷.

Katılımcıların %59,6'sı evdeki ilaçların kullanımını öğrenmek için sıklıkla hekimlere danıştığını, %7,4'ü ise tanıdık, komşu ve akrabaya danıştığını ifade etmiştir. Kadınların, erkeklere göre daha yüksek oranda tanıdık, komşu ve akrabaya danıştığı saptanmıştır ($p=0,002$). 2016'da Konya'da yapılan bir araştırmada ise bireylerin %66'sı akraba tavsiyesi ile ilaç kullandıklarını belirtmişlerdir 18. İlçede kadınların sosyal çevresi, arkadaşları ile olan ilişkileri ve komşuluk ilişkileri ilaç kullanımında da önemli kazanmaktadır. İlaç kullanımı konusunda da bilgi alışverişinde bulunabilmektedirler.

"Grip, nezle, soğuk algınlığı gibi şikâyetleriniz üzerine muayene olmadan, kendi başınıza antibiyotik kullanır mısınız" sorusuna, 74 kişi (%17,8) 'kendi başıma antibiyotik kullanım', 38 kişi (%9,1), 'evet başlarım, ama kendimi iyi hissettiğimde kullanmayı keserim' 304 kişi ise (%73,1) 'antibiyotik kullanmayıp doktorların önerdiği ilaçları kullanım' seçeneklerini işaretlemişlerdir.

Konya'da 2016'da yapılan bir araştırmada bireylerin %15,6'sı doktor tavsiyesi olmadan antibiyotik, %41,1'i soğuk algınlığı ilaçları kullandığını belirtmiştir¹⁸. Doktor tavsiyesi olmadan ilaç kullanımı en fazla lise ve üzeri eğitim düzeyindekilerde ($p=0,004$), öğrenci ($p=0,014$) ve bekarlarda ($p=0,001$) saptanmıştır¹⁶.

Araştırmaya katılan kişilerin %41,3'ünde (173 kişide) kronik hastalık olduğu; kronik hastalığı olanların olmayanlara göre ilaçların son kullanma tarihine daha az dikkat ettikleri, ilaçların prospektüslerini daha az sıklıkta okudukları bulunmuştur ($p=0,005$; $p=0,002$). Kronik hastalığı olanlarda, olmayanlara göre evdeki ilaçları tekrar kullanırken doktordan bilgi alma sıklığı ve hekim önerisiyle ilaç kullanma sıklığı daha fazladır ($p=0,025$; $p=0,023$). Elazığ'da yapılan araştırmada hastaların %24,1'inin kronik hastalık olduğu, hastaların %23,8'inin düzenli olarak her gün ilaç kullanmaktadır¹⁰. Yapılan çalışmalarda 65 yaş üzeri kişilerin % 90'ında en az bir kronik hastalığı bulunduğu, %

60'ının en az bir ilaç kullandığı saptanmıştır. Dolayısıyla akılcı ilaç kullanımı olması gereken hassas bir gruptur¹⁹. Araştırmalarda yaş ilerledikçe hastalıkların artışı ile birlikte, akılcı ilaç uygulamalarında azalma görülmektedir.

Araştırmaya katılanların %87,6'sı hastalandıklarında doktora başvururken, %23,9'u kendi kendine, %13,8'i bitkisel yöntemlere, %2,4'ü eczacıya, %4,3'ü diğer sağlık çalışanlarına, %1,9'u komşu, tanıdıklara başvurmakta, %13,1'i evde bulunan ilaçları kullanarak tedavi olmaya çalışmaktadır. Yaş arttıkça evdeki ilaçları kullanmak için gerekli bilginin hekimden edinildiği (p=0,007), daha genç yaş grubunun ise sıklıkla eczacı ve komşu tanıdık, akraba tarafından bilgi sahibi olduğu bulunmuştur (p=0,012; p=0,039). Benzer şekilde Sağlık Bakanlığı'nca yapılan bir araştırmada kişilerin hastalandıklarında ilk olarak %51,4'ü hekime gittiğini, %37,4'ü evdeki ilaçları kullandığını beyan etmiştir. Erkeklerin hastalandıklarında hekime kadınlardan daha sık başvurduğu saptanmıştır. Okuryazar olmayanlar ve üniversite üzeri eğitimi olanlar hekime daha çok başvurmaktadır (p<0,005)¹⁰. Mersin'de yapılan araştırmada ise katılımcıların %75,7'sinin hastalandıklarında doktora gittiği, %15,0'inin evde bulunan ilaçları kullandığı, %4,7'si bir şey yapmadığını, %3,0'ı çevresindekilere danıştığı, %1,7'si eczacıya danıştığını beyan etmiştir¹¹. Elazığ'da yapılan bir araştırmada hastaların %65,8'i kendilerini kötü hissettiklerinde doktora başvurmaktadır, %58,9'u ise kendi kendini tedavi etmektedir¹⁰. Taraklı'da yapılan araştırmada hastaların doktora başvurması diğer illerde yapılan araştırmalardan daha yüksek çıkmıştır.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Çalışmada araştırmaya katılmayı kabul edenler çalışmaya dahil edilmiş, anketlerde kişilerin kendi beyanları dikkate alınmıştır. Örneklemde kümeleme yöntemi kullanılsa da sağlık hizmeti de verildiğinden isteyen herkes veri toplama süreci içerisinde çalışmaya dahil edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı sonuçların genellenebilmesi güçleşmektedir.

Sonuç ve öneriler

Akılcı ilaç kullanımı her yaş grubunda önemli olmakla birlikte ileri yaşlarda kronik hastalıkların da eşlik etmesi ile daha büyük önem kazanmaktadır. Bu araştırmada ileri yaşlardaki kişiler daha çok doktora müracaat etse de ilaçların kullanımı, saklama koşulları, son kullanma tarihi konusunda yeterince dikkat etmedikleri tespit edilmiştir. Bu durum ileri yaşlardaki kişiler ile akılcı ilaç kullanımı konusunda daha çok iletişime geçmek, bu konuda eğitimler planlamak, gerekirse ev ziyaretleri yapmak gerektiğini göstermektedir. Genç yaş grubunun ise daha çok ilaç bulundurduğu, daha çok ilaç önerdiği saptanmıştır. Genç yaş grubundaki kadınların ilaç kullanımlarında komşu, tanıdık ve akrabaların da etkisi olduğu bu çalışmada tespit edilmiştir. Dolayısıyla toplumun her kesiminin akılcı ilaç uygulamaları açısından doğru, yeterli bilgiye sağlık profesyonelleri tarafından ulaştırılması gerekmektedir.

1. World Health Organization (WHO). "Effective Public Education" in promoting rational drug use. WHO Programme on Essential Drugs and International Network for the Rational Use of Drugs, Eğitim Programı, Nairobi, (1987).
2. World Health Organization (WHO). Promoting rational use of medicines: core components. WHO Policy Perspectives on Medicines no5. WHO/EDM/2002.3.Geneva, WHO, 2002.
3. <http://www.titck.gov.tr/Ilac/AkilcilacKullanimi>, Erişim tarihi: 01.02.2018
4. Yılmaz M, İltuş Kırbıkoğlu F, Arıç Z, Kurşun B. Bir Diş Hekimliği Fakültesi Hastanesi'ne Başvuran Bireylerin Akılcı İlaç Kullanımlarının Belirlenmesi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2014; 2:39-47.
5. Gökalp O, Mollaoğlu H. Uygunsuz ilaç Kullanımı. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2003; 10:17-20.
6. İstanbul "Akılcı İlaç Kullanımı ve Farkındalık" Sempozyumu Kitapçığı 19 Kasım 2014, syf 6
7. http://www.ieis.org.tr/ieis/assets/media/Raporlar/TR_Sektor_raporu_2016.pdfTürkiye İlaç Sektörü 2016, İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası Mayıs 2017
8. Aksoy M, Alkan A, İşli F, Sağlık Bakanlığı'nın Akılcı İlaç Kullanımını Yaygınlaştırma Faaliyetleri, Türkiye Akılcı İlaç Kullanımı Bülteni 2015;2:3-17.<http://www.akilcilac.gov.tr/wp-content/uploads/2015/09/aik-bltn-12-i.pdf>.
9. <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587>, Erişim tarihi: 01.02.2018
10. Nayir T, Okyay RA, Yeşilyurt H, Akbaba M, Nazlıcan E, Açık Y, Akkuş Hİ, Assessment of rational use of drugs and self-medication in Turkey: A pilot study from Elazığ and its suburbs, Pak. J. Pharm. Sci. 2016;29:1429-35.
11. Yapıcı G, Balıkcı S, Uğur Ö, Birinci basamak sağlık kuruluşuna başvuranların ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışları, Dicle Tıp Dergisi, 2011;38(4):458-465.
12. Ghimire S, Nepal S, Bhandari S, Nepal P, Palaian S, A prospective surveillance of drug prescribing and dispensing in a teaching hospital in Western Nepal, J Pak Med Assoc, 2009;59:726-31
13. Aravamuthan A et al, Assessment of current prescribing practices using World Health Organization core drug use and complementary indicators in selected rural community pharmacies in Southern India, Journal of Pharmaceutical Policy and Practice (2017) 10:1, DOI 10.1186/s40545-016-0074-6
14. Dogan M, Mutlu LC, Yılmaz İ, Bilir B, Are treatment guides and rational drug use policies adequately exploited in combating respiratory system diseases?, Journal of Infection and Public health 2016; 9: 42-51
15. Akıcı A, Mollahaliloğlu S, Özgülcü Ş, Dönertaş B, Alkan A, Birinci Basamak Sağlık Merkezlerine ve Devlet Hastanelerine Başvuran Hastaların Aldıkları Sağlık Hizmetinin Akılcı İlaç Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi, Yıl: 2015 Cilt: 6 Sayı: 1 / e-ISSN 2148-550X
16. Göçgeldi E, Uçar M, Açıkkel C, Türker T, Hasde M ve Ataç A, Evlerde Artık İlaç Bulunma Sıklığı ve İlişkili Faktörlerin Araştırılması [Investigation of Frequency of Leftover Drugs at Home and Related Factors] TAF Prev Med Bull 2009; 8:113-118.
17. Bian C, Xu Shuman, Wang H, Li N, Wu J, A study on the Application of the Information- Motivation- Behavioral Skills (IMB) Model on Rational Drug Us Behavior among Second-Level Hspital Outpatients in Anhui, China, Plos One, DOI:10.1371/journal.pone.0135782, 2015
18. Ekenler Ş, Koçoğlu D, Bireylerin Akılcı İlaç Kullanımıyla İlgili Bilgi ve Uygulamaları, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 2016; 3: 44-55.
19. Gülhan R, Yaşlılarda Akılcı İlaç Kullanımı, 2013; 29: 99-105 | DOI: 10.5222/otd.supp2.2013.099